

ВИЗНАЧЕННЯ ВНЕСКУ НТПВ У ФОРМУВАННЯ ПРИБУТКУ ВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОДУКЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА

© Мазур А. В., 2015

Досліджено питання фінансування стадії науково-технічної підготовки виробництва (НТПВ). Для забезпечення стадії НТПВ необхідними коштами запропоновано акумулювання власних коштів підприємства від реалізації науково-технічної продукції. Запропоновано використання частки прибутку від реалізації продукції для фінансування НТПВ. Розвинуто методичні засади визначення внеску НТПВ у формування прибутку підприємства.

Ключові слова: науково-технічна підготовка виробництва (НТПВ), фінансування НТПВ, внесок НТПВ у формування прибутку.

А. V. Mazur

Lviv Polytechnic National University

DETERMINATION OF THE STPP DEPOSIT IN FORMING THE PROFIT OF ENTERPRISE

© Mazur A. V., 2015

Proceedings of scientific and technical preparation of production requires certain costs, as it requires the use of machines, equipment, technologies with high technical and economic indicators. Financing of STPP is a prerequisite in order to achieve the desired result, and, accordingly, production of a certain product (development). The article examines problem of financing the stage of scientific and technical preparation of production (STPP). The funds needed to finance the STPP stage, can be obtained by direct sale of products of STPP. Another way for the STPP products realization is the implementation of the design and technological documentation, scientific and technological working in own production. In most cases, the results of the stage of STPP are directly introduced into the production of new or improved products. In that case it is not about direct result of the final working of STPP. However, the activity of this stage significantly affects the overall performance of the enterprise. It is therefore possible to determine the result of the stage of STPP as a share of the profit of the enterprise. In this case this part of the profits can be used to finance the STPP stage in process of its redistribution, which enables to conduct new research and development of the enterprise or to upgrade existing technology. In order to determine the profits of the stage of scientific and technical preparation of production as a share of scientific-research complex of work in the final result of the enterprise it is proposed to reflect partial profits of STPP considering income from sales of the enterprise and the coefficient of contribution to the forming the STPP profits. The coefficient of contribution to the forming the STPP profits of the enterprise is proposed determine by taking into account a number of factors that impact on the financial performance of the enterprise on the stage of STPP. The composition of such factors should be investigated and form for the resource and process approach. From the standpoint of resource-

procession approach is obvious that to determine the STPP contribution to the forming of financial results of the company, it is necessary to determine the share of the scientific and technical operations deposit in the production. It is appropriate to define the deposit of the stage of STPP, if the product that is produced now are innovative, modernized or characterized by improved technical and economic parameters in comparison with a product that was made in previous periods, or analogs on the market. Accordingly to determine the contribution of scientific and technical works that provide innovation or modernization of the product, it is necessary to identify the contribution of innovative work in total work performed during production. Consequently, it is proposed to determine the coefficient of contribution to the forming the STPP profits of the enterprise on the basis of partial indicators that reflect the impact of relevant factors. The own funds from scientific and technical products sales accumulation is offered in order to provide the necessary funds. The use of share of profits of products realization to finance STPP is offered. Methodical bases of determining of the STPP contribution to the profits forming are developed.

Key words: scientific and technical preparation of production (STPP), financing the STPP, STPP contribution to the profit forming.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку економіки України особливої гостроти набуває необхідність інноваційного розвитку підприємницької активності, розвиток діяльності підприємств і організацій, спрямованих на виготовлення новітнього інноваційного конкурентоспроможного продукту.

Науково-технічна підготовка виробництва (НТПВ) – це процес, який являє собою комплекс дій, спрямованих на розроблення інноваційного продукту і його впровадження у виробництво з метою підтримання конкурентоспроможності підприємства. Процес НТПВ характеризується безперервністю, оскільки різні види робіт проводяться одночасно відповідно до поставлених завдань. Зазначена стадія передбачає цілий комплекс заходів, зокрема дослідження вже існуючих аналогів продукції, проведення науково-дослідних, експериментальних робіт, розроблення конструкторської та технологічної документації, вибір технологічного процесу, вибір якісних технологічних основних засобів, організацію виробничих дільниць, розміщення засобів виробництва на цих дільницях, забезпечення необхідних умов для процесу виробництва та коригування конструкторської та технологічної документації.

Останнім часом, говорячи про інновації та інноваційний розвиток, фактично не згадують про організаційно-технічну і технологічну основу їх досягнення. Варто зазначити, що для забезпечення планування науково-технічної підготовки виробництва, підвищення ефективності виконання науково-технічних робіт з використанням прогресивних технологій, одним з найактуальніших питань постає вибір шляхів фінансування робіт НТПВ.

До того ж, з огляду на сучасні конкурентні умови ринкової економіки, актуальним постає питання пошуку резервів ресурсів для забезпечення формування структури основних засобів на стадії науково-технічної підготовки виробництва та акумулювання коштів для фінансування оновлення структури основних засобів або модернізації вже наявного устаткування з метою підвищення його техніко-економічних показників.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання науково-технічного розвитку підприємства розглядають І. В. Алексеева, О. М. Бойко, Н. Ю. Брюховецька, І. П. Булеев, В. М. Геєць, І. О. Дорошенко, М. О. Кизима, А. П. Колесніков, О. Є. Кузьмін, Л. П. Сай, О. М. Тищенко, П. С. Харів та ін.

Проблеми пошуку можливих джерел фінансування науково-технічних робіт вже досліджувались [1, 2]. Так, скажімо, як одне із джерел фінансування науково-технічної підготовки виробництва виокремлюють кошти, які залишаються у розпорядженні підприємства у разі надання йому пільги з оподаткування, які пропонують автори [1, 2]. Вони зазначають, що науково-технічна підготовка виробництва, як фактор розвитку підприємства, потребує значних фінансових ресурсів,

отримання яких можливе й за рахунок зменшення сум сплачуваних податків. Податки, якщо йдеться про надані пільги з оподаткування, виступають частково джерелами фінансування НТПВ. Їх можна розглядати як певний фінансовий стимул для підприємства [1, с. 17].

До того ж, з огляду на сучасні конкурентні умови ринкової економіки, актуальними залишаються невирішені питання можливості акумулювання коштів від реалізації розробок НТПВ як кінцевого продукту, які б далі використовувались безпосередньо для фінансування зазначеної стадії, та частки прибутку від реалізації продуктів НТПВ у прибутку підприємства, яка може використовуватись для фінансування стадії НТПВ під час його перерозподілу, що дало б змогу проводити нові науково-технічні розробки підприємства чи модернізувати вже наявні технології. Завдання щодо розроблення методичних підходів до визначення частки прибутку підприємства від реалізації основної продукції, у якій впроваджено результати діяльності підрозділів НТПВ підприємства, є визначальним під час обґрунтування актуальності обраної теми дослідження.

Цілі статті. Метою дослідження є обґрунтування участі науково-технічної підготовки виробництва у формуванні кінцевого економічного ефекту підприємства, зокрема, економічного ефекту НТПВ виокремленням внеску НТПВ у формування прибутку підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проведення науково-технічної підготовки виробництва вимагає певних затрат, оскільки є доволі трудо- та матеріаломістким процесом та потребує використання машин, обладнання, устаткування, технологій з високими техніко-економічними показниками. Фінансування НТПВ є однією з передумов для того, щоб досягти бажаного результату, а відповідно й виготовлення певного продукту (розробки).

Кошти, необхідні для фінансування стадії НТПВ, можна отримати за допомогою безпосередньої реалізації продуктів НТПВ та впровадження конструкторсько-технологічної документації, науково-технічної розробки у власне виробництво. Цей варіант є поширеним, оскільки результати роботи на стадії НТПВ безпосередньо впроваджуються у виробництво нової чи покращеної продукції. У такому випадку результат діяльності підприємства на стадії НТПВ можна визначити як частку прибутку від реалізації продукції.

Як уже зазначалось, стадія науково-технічної підготовки виробництва потребує певних коштів для розроблення відповідних продуктів забезпечення новими або модернізованими засобами праці, які б відповідали передовим науково-технічним розробкам тощо. Сьогодні переважна більшість підприємств відчуває нестачу коштів для фінансування науково-технічних розробок, а під час перерозподілу прибутку підприємства забезпечення коштами науково-технічної підготовки підприємства посідає останнє місце. Відтак спостерігається нестача у фінансуванні НТПВ, навіть при тому, що частка прибутку від реалізації продукції підприємств припадає на результати діяльності підприємства на цій стадії. Відповідно до цього виникає потреба у фінансуванні науково-технічної підготовки виробництва. Варто зазначити, що частковим вирішенням проблеми фінансування науково-технічних робіт є використання коштів від реалізації науково-технічних розробок для потреб НТПВ.

Оскільки стадія науково-технічної підготовки виробництва, на відміну від самого процесу виробництва, результатів роботи для безпосередньої реалізації на ринку, як правило, не передбачає, а лише сприяє збільшенню конкурентних переваг підприємства, де виникають труднощі щодо визначення результативності діяльності на цій стадії. Безпосереднього фінансового результату роботи підприємства на стадії НТПВ можна досягти, реалізувавши продукт, розроблений на цій стадії. Як приклад, можна навести етап конструкторської підготовки виробництва, коли підприємство може розробляти конструкторську документацію не для внутрішнього використання, а на продаж. При цьому фінансовим результатом роботи на стадії НТПВ може виступати прибуток від реалізації продукту конструкторської праці. Окрім конструкторської документації, на продаж можуть передаватися інші продукти.

Здебільшого результати роботи стадії НТПВ безпосередньо впроваджуються у виробництво нової чи покращеної продукції. У такому випадку не прийнято говорити про безпосередній

кінцевий результат роботи НТПВ. Проте саме діяльність на цій стадії істотно впливає на результати діяльності підприємства загалом. Тому можливо визначати результат діяльності підприємства на стадії НТПВ як частку прибутку від реалізації продукції. При цьому саме ця частка прибутку може використовуватись для фінансування стадії НТПВ під час його перерозподілу, що дає змогу проводити нові науково-технічні розробки підприємства чи модернізувати вже наявні технології. У цьому варіанті можна визначати рентабельність використання основних засобів НТПВ як співвідношення частки прибутку від реалізації продукції НТПВ у прибутку підприємства з вартістю основних засобів, що використовуються у НТПВ:

$$P_{BO3}^q = \frac{\Pi_q^{HTPB}}{B_{O3}^{HTPB}} \cdot 100 \% , \quad (1)$$

де P_{BO3}^q – рентабельність використання основних засобів, задіяних в НТПВ, під час визначення частки зазначеного комплексу робіт у кінцевому результаті діяльності підприємства, %; Π_q^{HTPB} – частка прибутку від реалізації продукції НТПВ у прибутку підприємства, тис. грн.

Для визначення прибутку стадії науково-технічної підготовки виробництва як частки науково-технічного комплексу робіт у кінцевому результаті діяльності підприємства пропонується відобразити частковий прибуток НТПВ як добуток прибутку від реалізації продукції і коефіцієнта внеску НТПВ у формування прибутку підприємства:

$$P_{BO3}^q = \frac{\Pi_p \cdot K_6^{HTPB}}{B_{O3}^{HTPB}} \cdot 100 \% , \quad (2)$$

де Π_p – прибуток від реалізації продукції підприємства, тис. грн; K_6^{HTPB} – коефіцієнт внеску НТПВ у формування прибутку від реалізації продукції підприємства, частка од.

Коефіцієнт внеску НТПВ у формування прибутку від реалізації продукції підприємства пропонується визначати з урахуванням багатьох факторів, які здійснюють вплив на фінансовий результат діяльності підприємства на стадії НТПВ. Склад таких факторів необхідно досліджувати й формувати за ресурсно-процесійним підходом [3]. Тобто вважатимемо, що фактори безпосередньо мають бути пов'язані з реалізацією НТПВ, а саме – з використовуваними ресурсами і процедурами або технологічними заходами підготовки виробництва, а також з результатами як безпосередньо НТПВ, так і основного виробництва. Як показують дослідження, до таких факторів варто зарахувати, по-перше, фактор основних засобів, без яких жоден процес у виробничій сфері реалізувати неможливо. Проте треба зважати на специфіку НТПВ, де здебільшого устаткування та обладнання використовується індивідуально для конкретного виробу, через що є унікальним і часто не придатним для використання, наприклад, в основному виробництві. Для вимірювання зазначеного фактора пропонуємо показник частки вартості введених нових основних засобів для потреб НТПВ у загальній вартості введених нових машин, устаткування та обладнання для виробництва продукції; по-друге, фактор трудових ресурсів, які відіграють провідну роль у науково-технічній підготовці виробництва, оскільки цей процес має надзвичайно велику питому вагу творчої, наукомісткої та висококваліфікованої праці. Для цього фактора пропонуємо узяти за показник вимірювання частку трудомісткості здійснених робіт НТПВ у загальній трудомісткості робіт з виробництва продукції; по-третє, фактор матеріальних та енергетичних ресурсів, оскільки проведення усіх видів досліджень виробництва дослідних зразків та їх випробування є матеріаломістким через втрату багатьох зазначених зразків під час випробувань. Для кількісного оцінювання цього фактора пропонуємо узяти показник частки обсягу матеріальних та енергетичних ресурсів для здійснення НТПВ у загальному обсязі матеріальних і енергетичних ресурсів, що використовуються у виробництві продукції; по-четверте, інноваційний фактор, який безпосередньо показує ту частину результату підготовки виробництва, яка може мати найбільші конкурентні переваги продукції підприємства на ринку. Для кількісної оцінки такого фактора пропонуємо показник частки інноваційних робіт у загальному обсязі робіт, що здійснюються у процесі виробництва продукції. Обґрунтуємо вибір зазначених факторів.

З позиції ресурсно-процесійного підходу очевидним є те, що для визначення внеску НТПВ у формування фінансового результату діяльності підприємства необхідним є визначення частки внеску робіт науково-технічного характеру у виготовленні того чи іншого продукту. Одним з основних факторів впливу на діяльність підприємства як на стадії науково-технічної підготовки виробництва, так і щодо безпосереднього виробництва продукції потрібно вважати основні засоби, які є складовою технологічних ресурсів і забезпечують виконання процесів науково-технічного чи виробничого характеру. Відповідно до цього, з урахуванням показника капітальних витрат пропонується визначення частки вартості введених нових основних засобів для потреб НТПВ у загальній вартості введених нових машин, устаткування та обладнання для виробництва продукції.

Особливістю стадії науково-технічної підготовки виробництва є те, що окремі види робіт, зокрема наукового характеру, такі, як фундаментальні та прикладні дослідження, переважно потребують не так матеріальних чи технологічних ресурсів, залучення кваліфікованих фахівців, науковців, спеціалістів. У таких випадках внесок стадії НТПВ у виготовлення інноваційного чи модернізованого продукту, а відповідно, формування прибутку підприємства, визначити можна лише з урахуванням обсягу здійснених науково-технічних робіт, вимірених у людино-годинах, тобто трудомісткості здійснених робіт НТПВ як частки від загальної трудомісткості робіт з виробництва продукції.

Важливим фактором, який впливає на участь стадії НТПВ у здійсненні робіт з виготовлення продукції, є обсяг залучених матеріальних та енергетичних ресурсів, які необхідні для здійснення робіт науково-технічного характеру та виготовлення продукції. Здійснення окремих видів робіт НТПВ, зокрема дослідного виробництва, потребують значних енергетичних, матеріальних, сировинних ресурсів, що безпосередньо впливає на визначення прибутку НТПВ, а частка зазначеного виду ресурсів НТПВ у ресурсах, необхідних для забезпечення здійснення виробництва продукції, відповідно визначає внесок стадії НТПВ у формування фінансового результату підприємства.

Визначення внеску стадії НТПВ є доцільним, якщо продукт, який виготовляється підприємством, є інноваційним, модернізованим або характеризується покращеними техніко-економічними параметрами порівняно з продуктом, який виготовлявся підприємством у попередні періоди, або з аналогами на ринку. Відповідно для визначення внеску робіт науково-технічного характеру, що забезпечили інноваційність чи модернізацію відповідного продукту, необхідним є визначення частки інноваційних робіт у загальному обсязі робіт, що здійснюються у процесі виробництва продукції. Однак здебільшого визначення підприємствами обсягу інноваційних робіт у вартісному вираженні викликає труднощі, особливо під час впровадження розробок НТПВ в основне виробництво продукції. Відповідно значення показника, що виражає частку інноваційних робіт у загальному обсязі робіт, здійснюваних у процесі виробництва продукції, матимуть дещо наближений характер. Відповідно з метою уникнення можливості штучного нарощування підприємствами відповідних показників і забезпечення чіткості та обґрунтованості їх обчислення запропоновано здійснювати визначення зазначеного показника у комплексі з часткою трудомісткості здійснених робіт НТПВ у загальній трудомісткості робіт з виробництва продукції, яка безпосередньо виражає обсяг здійснених науково-технічних робіт у годинах.

З огляду на зазначене, пропонується визначити коефіцієнт внеску НТПВ у формування прибутку від реалізації продукції підприємства з урахуванням часткових показників, що відображають вплив відповідних факторів, методом зваженої середньої арифметичної:

$$K_{\text{в}}^{\text{НТПВ}} = \frac{O_3^{\text{НТПВ}} K_{\text{оз}} + T_{\text{ч}}^{\text{НТПВ}} K_{\text{т}} + P_{\text{ч}}^{\text{НТПВ}} K_{\text{р}} + A_{\text{ч}}^{\text{іннов}} K_{\text{а}}}{K_{\text{оз}} + K_{\text{т}} + K_{\text{р}} + K_{\text{а}}}, \quad (3)$$

де $O_3^{\text{НТПВ}}$ – частка вартості введених нових основних засобів для потреб НТПВ у загальній вартості введених нових машин, устаткування та обладнання для виробництва продукції, частка од.; $T_{\text{ч}}^{\text{НТПВ}}$ – частка трудомісткості здійснених робіт НТПВ у загальній трудомісткості робіт з виробництва продукції, частка од.; $P_{\text{ч}}^{\text{НТПВ}}$ – частка обсягу матеріальних та енергетичних ресурсів

для здійснення НТПВ у загальному обсязі матеріальних і енергетичних ресурсів, що використовуються для виробництва продукції, частка од.; $A_q^{іннов}$ – частка інноваційних робіт у загальному обсязі робіт, здійснюваних у процесі виробництва продукції, частка од.; K_{O3}, K_T, K_P, K_A – коефіцієнти вагомості відповідних показників, які відображають внесок НТПВ у формування прибутку від реалізації продукції підприємства, частка од.

Розрахунок часткових показників участі НТПВ у формуванні прибутку від реалізації продукції підприємства проводимо так.

Частка вартості введених нових основних засобів для потреб НТПВ у загальній вартості введених нових машин, устаткування та обладнання для виробництва продукції:

$$Oz_q^{НТПВ} = \frac{Oz^{НТПВ}}{Oz^\Sigma}, \quad (4)$$

де $Oz^{НТПВ}$ – вартість введених нових основних засобів для потреб НТПВ, тис. грн; Oz^Σ – загальна вартість введених нових машин, устаткування та обладнання для виробництва продукції, тис. грн.

Частка трудомісткості здійснених робіт НТПВ у загальній трудомісткості робіт з виробництва продукції:

$$T_q^{НТПВ} = \frac{T^{НТПВ}}{T^\Sigma}, \quad (5)$$

де $T^{НТПВ}$ – трудомісткість робіт, які здійснюються у процесі НТПВ, год; T^Σ – загальна трудомісткість робіт, які здійснюються у процесі виробництва продукції, год.

Трудомісткість робіт, виконаних у процесі НТПВ чи виробництва продукції, визначається підприємством за допомогою розрахунку ефективного фонду робочого часу працівників з урахуванням коефіцієнта змінності або тривалості робочої зміни.

Частка обсягу матеріальних та енергетичних ресурсів для здійснення НТПВ у загальному обсязі матеріальних і енергетичних ресурсів, що використовуються для виробництва продукції:

$$P_q^{НТПВ} = \frac{P^{НТПВ}}{P^\Sigma}, \quad (6)$$

де $P^{НТПВ}$ – обсяг матеріальних та енергетичних ресурсів, які використовуються для здійснення НТПВ, тис. грн; P^Σ – загальний обсяг матеріальних і енергетичних ресурсів, що використовуються для виробництва продукції, тис. грн.

Частка інноваційних робіт у загальному обсязі робіт, що здійснюються у процесі виробництва продукції:

$$A_q^{іннов} = \frac{A^{іннов}}{A^\Sigma}, \quad (7)$$

де $A^{іннов}$ – обсяг інноваційних робіт, які здійснюються підприємством, тис. грн; A^Σ – загальний обсяг робіт, що здійснюються підприємством у процесі виробництва, тис. грн.

Складання питомих ваг (часток), які відображають вплив окремих факторів, не зменшує підсумкового коефіцієнта із збільшенням кількості факторів, що враховуються. Проте сумування може за великої кількості факторів привести до величини, яка буде більшою за одиницю, що неприпустимо. Для уникнення такого небажаного результату кожен з питомих ваг (часток) потрібно зважити на відповідний коефіцієнт значущості впливу. Сума таких коефіцієнтів значущості повинна дорівнювати одиниці.

Коефіцієнти вагомості відповідних показників, які відображають внесок НТПВ у формування прибутку від реалізації продукції підприємства, визначаються спеціалістами машинобудівних підприємств (економічними та технічними службами), з огляду на важливість впливу відповідних факторів на розрахунок часткового прибутку НТПВ за різних умов здійснення фінансово-

господарської діяльності. Вагомість запропонованих показників проставляють експерти у межах від 0 до 1 залежно від того, які фактори здійснюють вплив на фінансовий результат діяльності підприємства на стадії НТПВ в умовах функціонування підприємства. Чим вищий вплив чинить той чи інший фактор на формування часткового прибутку НТПВ, тим вище значення відповідного коефіцієнта вагомості.

Отже, пропонується визначати частку прибутку науково-технічної підготовки виробництва у прибутку від реалізації продукції у разі впровадження розробки НТПВ у виробництво з урахуванням часткових показників, які характеризують вплив відповідних чинників на процес формування часткового прибутку НТПВ. Коефіцієнт внеску НТПВ у формування прибутку від реалізації продукції підприємства дає змогу оцінити частку, яка припадає на науково-технічну підготовку виробництва у загальній економічній ефективності підприємства. Назву запропонованому коефіцієнту надано через те, що він виражає частку внеску науково-технічної підготовки виробництва в операційну діяльність підприємства. Цей показник враховує сукупність факторів, які здійснюють вплив на діяльність підприємства на стадії НТПВ, й на величину прибутку НТПВ, що припадає на одиницю прибутку від реалізації продукції.

Зазначене співвідношення змінюватиметься залежно від того, як підприємство здійснюватиме науково-технічну підготовку виробництва. Діапазон зміни запропонованого коефіцієнта відобразатиметься так: $0 < K_{\text{г}}^{\text{НТПВ}} < 1,0$. Характер цього явища зумовлений тим, що у разі впровадження результатів науково-технічної підготовки виробництва безпосередньо у процес виробництва витрати на здійснення НТПВ, використовувані ресурси чи обсяг здійснюваних науково-технічних чи інноваційних робіт, не можуть дорівнювати відповідним сумарним показникам, оскільки останні включатимуть ще й результати здійснення процесу виробництва продукту. Проте коефіцієнт внеску НТПВ у формування прибутку від реалізації продукції підприємства не може також дорівнювати нулю, оскільки, якщо йдеться саме про виготовлення інноваційного продукту, у загальних показниках операційної діяльності підприємства буде частка внеску стадії НТПВ, оскільки кінцевий результат діяльності підприємства міститиме частку комплексу робіт наукового чи науково-технічного характеру.

Висновки. Підсумовуючи, треба зазначити, що сьогодні важливим постає питання фінансування стадії науково-технічної підготовки виробництва для підвищення ефективності виконання науково-технічних робіт. У роботі розвинено методичні засади визначення внеску НТПВ у формування прибутку підприємства, що дає змогу виокремити частку прибутку НТПВ, яка могла б акумулюватись у відповідному фонді з метою забезпечення науково-технічної підготовки виробництва необхідними коштами для розроблення відповідних продуктів, забезпечення новими або модернізованими засобами праці тощо.

1. Алексеев И. В. Налоговые инструменты научно-технической подготовки производства / И. В. Алексеев, С. И. Алексеева // Бизнес Информ. – Харьков: ИД “Инжсек”, 2007. – №12(2). – С. 15–17. 2. Алексеев И. В. Проблемы налогообложения на стадии научно-технической подготовки производства / И. В. Алексеев, С. И. Алексеева // Налогообложение: проблемы науки и практики: моногр. – Харьков: ИД “Инжсек”, 2007. – 336 с. 3. Процесно-структурований менеджмент: методологія та інструментарій: моногр. / О. Є. Кузьмін, І. В. Алексеев, О. Г. Мельник та ін.; за ред. О. Є. Кузьміна. – Львів: Растр-7, 2013. – 428 с.